

**Marko MEDVED, Riječka crkva u razdoblju fašizma.
Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji,
Zagreb: Kršćanska sadašnjost - Riječka nadbiskupija -
Državni arhiv u Pazinu, 2015., 751. str.**

Roknić Bežanić, Andrea

Source / Izvornik: Časopis za povijest Zapadne Hrvatske, 2016, 10, 162 - 168

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:353145>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

ČASOPIS ZA POVIJEST ZAPADNE HRVATSKE

WEST CROATIAN HISTORY JOURNAL

Monografski broj / Special issue

LEO WEICZEN VALIANI

Fiuman, European, Revolutionary, Historian

Uredio / Edited by VANNI D'ALESSIO

RIJEKA,
X./10. 2015.

Marko MEDVED, *Riječka crkva u razdoblju fašizma. Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost - Riječka nadbiskupija - Državni arhiv u Pazinu, 2015., 751. str.

Krajem prošle godine, 2015., objavljeno je vrlo zanimljivo i vrijedno djelo riječkog crkvenog povjesničara mlađe generacije Marka Medveda *Riječka crkva u razdoblju fašizma. Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji*. Uz Kršćansku sadašnjost i Riječku nadbiskupiju nakladnik je ove knjige i Državni arhiv u Pazinu.

Knjiga je nastala kao proširena i nadopunjena verzija doktorske disertacije koju je autor obranio na Fakultetu crkvene povijesti i crkvenih kulturnih dobara Papinskoga sveučilišta Gregoriana u Rimu 2007. godine. Prerađeni i nadopunjeni dio odnosi se na novije podatke koji su u povijesnom razdoblju o kojemu je riječ u međuvremenu objavljeni u Hrvatskoj, Sloveniji i Italiji. Kako sam autor ističe, pri tome je od osobite važnosti bilo otvaranje Vatikanskog tajnog arhiva za pontifikata Pija XI. u jesen 2006. Ono je svakako omogućilo nove historiografske spoznaje o odnosu Katoličke Crkve i talijanskog fašizma.

Autor u knjizi donosi pregled crkvenih prilika u gradu Rijeci između dva svjetska rata naglašavajući kao središnji događaj osnivanje samostalne biskupije.

Rad je kronološki ustrojen. Podijeljen je na uvodno i još četiri poglavlja. Nakon *Predgovora* i *Uvodne riječi* u kojoj nas autor upozna sa središnjim događajem crkvene povijesti Rijeke između dva svjetska rata, osnivanjem samostalne biskupije, knjiga započinje *Uvodnim poglavljem*. Ono donosi pregled riječke crkvene povijesti. Pri tome valja odmah napomenuti kako ovaj rad proučava crkvenu povijest Rijeke u tadašnjim granicama grada, odnosno dio zapadnog dijela današnje Rijeke, tj. zapadno od Rječine. U njemu nas autor upozna sa crkvenom pripadnosti Rijeke kroz povijest, od vremena kada je Tarsatika bila moguće biskupsko središte na koncu antike i početkom srednjega vijeka, pa do vremena nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja nove države kada Rijeka u crkvenom pogledu dobiva iz Rima apostolskog administratora. Pored toga autor nas ovdje upozna i sa poviješću riječke župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, Zbornog kaptola te augustinskog samostana i crkve sv. Jeronima. Posebno naglašava važnu ulogu redovništva u razdoblju katoličke obnove u Rijeci. Ističući kako su upravo isusovci, odnosno Družba Isusova dali prvorazredni doprinos vjerskom životu grada. Slijede kapucini i sestre benediktinke. Autor je u ovom poglavlju spomenuo ukratko i osnovne podatke o crkvenoj povijesti Trsata i Sušaka, istočnoga dijela današnjega područja grada Rijeke, koliko je potrebno za razumijevanje konteksta riječkih prilika. Pored toga analizira i pitanje jezika u riječkoj Crkvi povijesti, odnosno vrlo detaljno govori i o uporabi jezika u katoličkoj liturgiji Rijeke.

U prvom se poglavlju autor bavi crkvenom situacijom u Rijeci u zadnjim danima Austro-Ugarske Monarhije te donosi i opis položaja grada tijekom talijanske uprave. Tu analizu započinje kratkim pregledom crkvene povijesti u Rijeci tijekom 19. st. Ističe kako se u Rijeci na prijelazu 19. u 20. st., kao i drugdje u Europi, razvio katolički pokret koji je laicima želio osvijestiti njihovu ulogu u životu Crkve i potaknuti ih na širenje katoličkih načela u društvu. Autor zaključuje kako je upravo blizina krčkog biskupa Antona Mahnića pomogla razvoju toga pokreta u gospodarskom, ekonomskom i kulturnom središtu sjevernog Jadrana te kako je ono pronašlo svoje snažno uporište upravo kod riječkih kapucina. Tako je u gradu u prvih petnaestak godina 20. st. bio uspostavljen velik broj društava Katoličkog pokreta. Nadalje autor analizira prilike u gradu Rijeci na kraju Prvoga svjetskog rata. U crkvenom pogledu početak razdoblja talijanske uprave grad dočekuje pod Senjsko-modruškom biskupijom kojoj pripada od 1787. godine. Autor naglašava kako povezanosti s tom hrvatskom dijecezom remeti talijanske planove s Rijekom nakon Prvoga svjetskoga rata pa je nastoje prekinuti tražeći od Svete Stolice predstavnika koji će imati biskupske ovlasti. Pored toga u ovom se poglavlju osvrće i donosi kratki biografski pregled središnjih imena crkvenoga života Rijeke 1918. godine (Ivan Kukanić, Luigi Maria Torcoletti, Augustin Juretić, Bernaddin Skrivanić) i riječkih crkava u liturgijskoj uporabi te pri tome navodi kako je pastoral u gradu bio u lošem stanju budući da je veliki problem predstavljao nedostatak bogoslužnog prostora, crkava, izvan samoga centra grada. Ponovno se osvrće i na jezična pitanja i probleme u riječkoj Crkvi prije same talijanske uprave ističući kako je do početka 20-ih godina 20. st. Crkva u Rijeci njegovala pluralnu jezičnu praksu, ali navodi i kao problem u pastoralu zanemarivanje propovijedanja i nepostojanje župne kateheze. Autor se kratkom analizom osvrće i na crkvene i vjerske prilike na Sušaku na početku razdoblja talijanske uprave. Pri tom naglašava kako važnu ulogu i djelovanje u vjerskom životu Trsata i Sušaka imaju svećenici Andrija Rački i Martin Bujanj. Na kraju ovoga poglavlja autor donosi i pregled djelovanja muških i ženskih redovničkih zajednica u Rijeci 1918. godine (kapucina, salezijanaca, Družbe kćeri Presvetog Srca Isusova, milosrdnica sv. Vinka Paulskoga, benediktinki te Kongregacije Naše Gospe od Mađarske).

U drugom poglavlju autor analizira život Crkve u Rijeci tijekom okupacije Gabrielea D'Annunzija. Također donosi podatke o odvajanju od crkvene vlasti senjsko-modruškog biskupa te govori o djelovanju prvoga apostolskog upravitelja Celsa Costantinija (1920.-1922.) i pripremi za crkveno osamostaljenje. Na početku ovoga poglavlja autor iznosi povijesni pregled prilika u Katoličkoj Crkvi nakon Prvoga svjetskoga rata te govori o pontifikatu pape Benedikta XV. i pape Pija XI. te o rješavanju Rimskoga pitanja. Pored toga osvrće se i na djelovanje hrvatskih katolika na kraju Prvoga svjetskog rata te na odnos Svete Stolice prema stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Razmatra i uzroke nastanka i uspjeha talijanskog fašizma te donosi pregled političkih i državno-pravnih prilika u kojima se našla Rijeka nakon raspada

Austro-Ugarske Monarhije (Londonski ugovor, Pariška mirovna konferencija, Rapalski ugovor, pripojenje Rijeke Kraljevini Italiji). Posebno analizira i jugoslavensko-talijanske odnose između dva svjetska rata te napetosti između Katoličke Crkve i svjetovne vlasti u Tršćansko-koparskoj biskupiji. Drugo poglavlje raščlanjuje život Crkve u Rijeci u prvim godinama nakon rata (od 1919. do 1922.). To su godine okupacije D'Annunzija, odvajanja od crkvene vlasti senjsko-modruškog biskupa kojemu Rijeka do tada pripada. Zatim govori o djelovanju apostolskoga vizitatora Valentina Liva kojega Vatikan prvo upućuje u Rijeku, a čija je služba trajala od svibnja do srpnja 1919. Imenovanjem svog novog predstavnika Celsa Costantinija s ovlastima apostolskog administratora u Rijeci je 1920. uspostavljena apostolska administratura. U nastavku autor analizira rad i djelovanje Costantinija u gradu, njegov odnos prema D'Annunziju, političkim previranjima nakon njegova odlaska te o pripremi uspostave novih župa i financiranju gradnje župnih crkava u gradu. Medved naglašava kako je imenovanje Costantinija naslovnim biskupom bilo obilježeno djelovanjem u korist normalizacije riječkog vjerskog života. Autor zaključuje kako će tek pripojenje grada Rijeke Kraljevini Italiji 1924. otvoriti vrata osnivanju biskupije. Posebno se osvrnuo i na njegov odnos prema redovničkim zajednicama (kapucinima, zajednici Kćeri Srca Isusova) te na jezik u riječkoj Crkvi tijekom njegove uprave. Autor ističe kako je apostolski upravitelj Rijeke i predgrađa vršio i službu upravitelja Cresa, Lošinja i Unija, odnosno onih područja Krčke biskupije koja su se nalazila pod talijanskom vlašću te kako je njegova dvogodišnja riječka uprava ostala prilično nepoznata dok je njegovo djelovanje na razini opće Crkve vrlo zapaženo. On je nakon službe u Rijeci dobio službu apostolskog delegata u Kini te je zaslužan za prva ređenja autohtonih biskupa Kineza.

U trećem poglavlju autor se bavi samom uspostavom Riječke biskupije te djelovanjem prvog biskupa Isidora Saina (1922.-1932.). Na početku ovoga poglavlja Medved donosi biografske podatke o tom istarskom benediktincu te pri tome naglašava kako se od svih crkvenih upravitelja Rijeke tijekom talijanskog razdoblja upravo o njemu najmanje toga znalo pa zaključuje kako se može reći da ga je historiografija (hrvatska i talijanska, svjetovna i crkvena) posve marginalizirala. Autor donosi opis događaja njegovog imenovanja apostolskim administratorom pri tom naglašava kako je Saina glavnim ciljevima svoga desetogodišnjega rada u Rijeci smatrao nužnim osnivanje novih župa i izgradnju crkava te pregovore s vlastima oko uspostave biskupije s njezinim strukturama. Iako je, prema autorovim riječima, osnivanje novih župa bilo prijeko potrebno za pastoral u gradu od tada 45 000 stanovnika, time se zapravo otvarao put prema osnivanju biskupije. No, ta se realizacija plana odužila zbog niza problema, u prvome redu zbog nedostatka broja svećenika te financijske podrške vlasti. Autor zatim donosi pregled uspostavljenih novih župa i njihove organizacije pastorala (Kapucinska Župa Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije (Gospa Lurdska), župa Svih Svetih (Kozala), župa Presvetoga Otkupitelja (Mlaka), župa svetoga Nikole (Turnić)). Sve

župe, osim kapucinske koja je tih godina gradila svoju monumentalnu crkvu Gospe Lurdske, bile su bez crkava. Osim gradskih župa Sain je osnovao i nove izvangradske župe (Opatijska župa i crkva Navještenja Blažene Djevice Marije te župe Brgud, Rukavac, Zagorje i Podgraje). Tijekom Sainove uprave u potpunosti ili djelomično sagrađeno je čak pet crkava (crkva Gospe Lurdske, crkva Svih Svetih na Kozali, crkva Navještenja Blažene Djevice Marije u Opatiji, crkva svetoga Josipa na Podmurvicama i crkva svetog Antuna Padovanskoga na Kantridi). Medved nadalje zaključuje kako su okolnosti u kojima su nastale nove župe obilježene talijanizacijom te kako je pripojenjem grada Rijeke Kraljevini Italiji 1924. stvoren glavni preduvjet osnivanju biskupije. U nastavku poglavlja donosi analizu provedbe bule pape Pija XI. o osnivanju Riječke biskupije od 25. travnja 1925. Autor nas upoznaje i sa činjenicom kako riječka višenacionalna biskupija nije ušla ni u jednu crkvenu pokrajinu nego kako je bila izravno podvrgnuta Svetoj Stolici te kako je osnutkom biskupije na stupanj katedrale bila uzdignuta crkva sv. Vida koja je tada redovito koristila i naslov sv. Modesta. Slijedi pregled stvaranja biskupijskih struktura i riječkog ordinarijata te malog biskupijskog sjemeništa u Rijeci. Pored toga autor se osvrće i na odnos Saina prema talijanizaciji pastoralna i progonu klera te na njegov odnos sa redovničkim zajednicama u gradu. Zatim navodi i još neke aspekte njegove uprave nad riječkom Crkvom. Pri tome ističe kako je podupirao uspostavu i djelovanje Katoličke akcije te u velikoj mjeri pomagao siromasima grada Rijeke. Posebno se Medved osvrnuo i na jezično pitanje u Riječkoj biskupiji u vrijeme njegova mandata, na nametanje talijanskoga jezika u gradskim župama i školskome vjeronauku te jasno zaključuje kako iako je Sainov riječki episkopat dao značajan pečat pastoralnom životu i izgradnji biskupijskih struktura, svakako ga valja interpretirati u kontekstu odnosa talijanske katoličke hijerarhije kako spram talijanskog fašizma tako i prema Hrvatima i Slovencima u Kraljevini Italiji. Na kraju nam Medved donosi i podatke o Sainovoj bolesti i smrti. Ovo poglavlje autor zaključuje kratkom analizom osnovnih značajki uprave Sainova nasljednika Carla Mecchija koji je funkciju apostolskog administratora obnašao nepune dvije godine.

Četvrto poglavlje posvećeno je petogodišnjem episkopatu Antonija Santina (1933.-1938.), u godinama napetosti u višenacionalnoj dijecezi za vrijeme talijanskog društvenog konsenzusa. Na samom početku autor nam ukazuje na historiografske podjele oko biskupa Santina (slovenske i hrvatske, ali i razlike unutar talijanske historiografije). Pri tome ističe kako je za razliku od riječkog episkopata, Santinova kasnija višedesetljetna služba tršćansko-koparskog biskupa u Trstu (1938.-1975.) mnogo poznatija. U nastavku iznosi njegove kratke biografske podatke te slijed njegova imenovanja riječkim biskupom. Medved ističe kako je Santin tijekom upravljanja riječkom dijecezom učvrstio biskupijske strukture (unaprijedio središnji biskupijski ured, pokrenuo biskupijski vjesnik, kadrovski popunio kurijalne urede, tiskao shematizam Riječke biskupije), ali i pogoršao već prilično napet odnos između hrvatsko-slovenskog klera i talijanske katoličke hijerarhije u Rijeci. Zatim

navodi kako je proširio i uskladio biskupijske granice s granicama Kvarnerske provincije te osnivao nove župe, koje su pod novu dijecezu prešle iz sastava Tršćansko-koparske biskupije. Zaključuje kako je na kraju Sainova episkopata Riječka biskupija brojila 21 župu. Autor u nastavku donosi kako je upravo Santin riječkom Stolnom kaptolu od Svete stolice pribavio nova odličja, odnosno one časti kojima se u prošlosti ponosio umrtvljeni Zborni kaptol te kako je popravio i njegov nacionalni sastav imenovavši u nj slovenske i hrvatske kanonike, što je bio prvi u nizu zahtjeva upućenih mu od hrvatsko-slovenskog klera prigodom preuzimanja uprave biskupijom. Santin je Kaptolu dao i novi statut. Autor u nastavku ističe kako je među njegovim središnjim zadaćama bila briga o duhovnim zvanjima. Tako je proširio i poboljšao uvjete djelovanja biskupijskog sjemeništa, a priskrbio mu je i vilu za ljetovanje sjemeništaraca i bogoslova u Lovranu. Medved analizira kako je Santin upravo na tragu svojih prethodnika nastojao riješiti glavni problem u pastoralu grada - izgradnju župnih crkava. Tako je vodio zadnju fazu izgradnje župne crkve Svih svetih na Kozali, a u vrijeme njegove uprave bila je podignuta i salezijanska crkva Marije Pomoćice. No, bezuspješni su mu ostali pokušaji izgradnje crkava svetoga Nikole i Presvetog Otkupitelja. Autor nas upoznaje i sa Santinovom brigom prema ženskim redovničkim zajednicama. Tako je reorganizirao jedinu autohtonu redovničku zajednicu Kćeri Presvetog Srca Isusova, kako se tada nazivala današnja Družba sestara Presvetog Srca Isusova. Pored toga navodi kako su uz Santinovu aktivnu potporu i benediktinke u gradu otvorile žensku srednju učiteljsku školu te kako je na Kantridi otvorio katolički ženski popravni dom Dobroga Pastira i povjerio ga redovnicama Služavkama Bezgrješne iz Parme. Posebno se založio i za djelovanje redovničke zajednice Školskih sestara Notre Dame. Medved zaključuje kako je unatoč neporecivom poboljšanju u pastoralnim pitanjima i organizaciji upravljanja Riječkom biskupijom (organizira kongrese, tzv. Veliku gradsku misiju, župne kateheze, zauzima se i za pastoral duhovnih zvanja, za širenje katoličkog tiska, vodio je i pastoralnu brigu o katoličkim intelektualcima, borio se za priznavanje kršćanskih blagdana i za svetkovanje nedjelje na području Rijeke te za povratak gradskih procesija), Santinov episkopat obilježen sve većom napetošću između ordinarija i slovensko-hrvatskog klera i vjernika. Na kraju se autor osvrnuo i na njegov odnos prema jezičnom pitanju u Riječkoj biskupiji. Navodi kako je od 1934. Santin zahtijevao latinizaciju liturgijskog jezika te kako je slao talijanske svećenike u hrvatske i slovenske župe s posljedicom talijanizacije pastoralna. Pri tome autor zaključuje kako je objektivna prosudba biskupove odgovornosti moguća tek nakon analize stanja riječke Crkve u 20-im i početkom 30-ih godina jer je, kako smatra, glavnina talijanizacije, latinizacije i progona netalijanskoga klera započela u gradu Rijeci i na Liburniji i prije nego je Santin počeo upravljati Riječkom dijecezom. Što naravno, ističe autor, ne isključuje njegovu odgovornost. Autor, ovo posljednje poglavlje zaključuje imenovanjem Santina za tršćansko-koparskog biskupa 1938. godine.

Nakon opširne *Zaključne riječi* autora s generalnom refleksijom o

obuhvaćenoj problematici u kojoj se iznose nova viđenja o tom razdoblju riječke crkvene povijesti, na posljednjim se stranicama nalaze *Sažeci* na engleskom i talijanskom jeziku te vrlo bogat i pregledan popis *Izvora i literature*. Možemo primijetiti kako autor konzultira i donosi izvore iz niza arhivskih fondova, crkvenih i svjetovnih arhiva u Hrvatskoj i Italiji (Nadbiskupijski arhiv u Rijeci, arhivi nekolicine riječkih župa i crkvenih ustanova, Državni arhiv u Rijeci, Arhiv Zbornog kaptola u Čedadu (Cividale del Friuli), Biskupskog arhiva u Senju, Biskupskog arhiva u Acqui, Biskupijskog arhiva u Padovi pa do Nadbiskupijskog arhiva u Pisi). Obzirom da je arhivska građa skoro u potpunosti na talijanskom jeziku, smatrao je potrebnim da je ne prenosi na izvornom, već da je navodi prevedenu na hrvatski jezik. Pored toga koristio je i periodičku građu (novine). Tako je na popisu 8 naslova službenih i mjesnih te specijaliziranih glasila. Osobito je značajan biskupijski vjesnik Riječke biskupije "Bollettino del clero" i riječki dnevnik "La Vedetta d'Italia" koju autor detaljno iščitava kroz punih 20 godina njezina objavljivanja. Pored toga, autor u popisu literature navodi preko 400-tinjak naslova koji svakako mogu biti vrlo korisna bibliografija nekim budućim istraživačima riječke crkvene, ali svjetovne povijesti, povijesti općeg političko-društvenog života u Rijeci u godinama talijanske uprave gradom.

Na samom kraju knjige slijedi *Indeks osoba i mjesta* što daje dodatnu preglednost obimnom sadržaju te uvelike olakšava korisnicima ove iznimno vrijedne monografije njezino korištenje. Na posljednjim stranicama nalazi se *Sadržaj*.

Zaključujem kako je knjiga Marka Medveda *Riječka crkva u razdoblju fašizma. Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji* relevantno historiografsko djelo, kvalitetno oblikovan prikaz riječke gotovo nepoznate crkvene povijesti na više od 700 stranica, s preko 2000 natuknica. Svakako je potrebno spomenuti i značajan broj likovnih priloga (zemljopisnih karata, portreta, fotografija i dr.) koji zorno prate i time nadopunjuju sadržaj ove iznimne monografije. Znanstveno je to djelo pisano analitičkim stilom, u kojemu su teze utemeljene na arhivskim izvorima te na znalačkom uvidu u postojeću literaturu, ali i u manje ili gotovo uopće do sada ne korišteno arhivsko gradivo. U središtu su autorova zanimanja stvaranje novih gradskih župa i osnutak samostalne Riječke biskupije nakon aneksije grada od strane Italije, u okvirima talijanskoga fašizma. Analizira se život Katoličke Crkve tijekom okupacije Gabrielea D'Annunzija, odvajanje od crkvene vlasti senjsko-modruškog biskupa, jezična situacija u riječkoj Crkvi, djelovanje prvoga apostolskog upravitelja Celsa Costantija, prvoga riječkog biskupa Isidora Saina i potom biskupa Antonija Santina. Medvedova monografija donosi niz korisnih podataka o djelovanju ovih talijanskih biskupa Rijeke i crkvenih upravitelja, osobito je zanimljiv prikaz njihova odnosa prema političkim i nacionalnim pitanjima smještajući ih u kontekst crkvenih i društveno-političkih prilika grada u međuraću. Upravo nam autor u ovoj iznimnoj monografiji, vrlo vješto i stručno prezentira te prijelomne godine u kojima Rijeka živi u prvoj polovici

20. st., te ukazuje kako je riječko državno-političko pitanje i riječka crkvena povijest vrlo zanimljiva i prepuna dosad nepoznatih podataka.

Budući da je crkvena povijest grada Rijeke tijekom talijanske uprave vrlo malo istražena i do sada poznata široj, ali i znanstvenoj javnosti ovo djelo ima veliku historiografsku važnost te predstavlja dragocjen doprinos rasvjetljavanju toga vremena, zapravo recentne povijesti, budući da nas dijeli svega 80-ak godina od vremena talijanske uprave u gradu Rijeci. Kako su podaci vezani uz utemeljenje neke biskupije od velike važnosti za svaku mjesnu Crkvu, doprinos je ovo crkvenoj povijesti, ali i riječkoj lokalnoj povijesti, pa i šire, budući da je riječ o prvoj i dosad jedinjoj objavljenoj monografiji u Hrvatskoj o crkvi između dva svjetska rata.

Andrea ROKNIĆ BEŽANIĆ